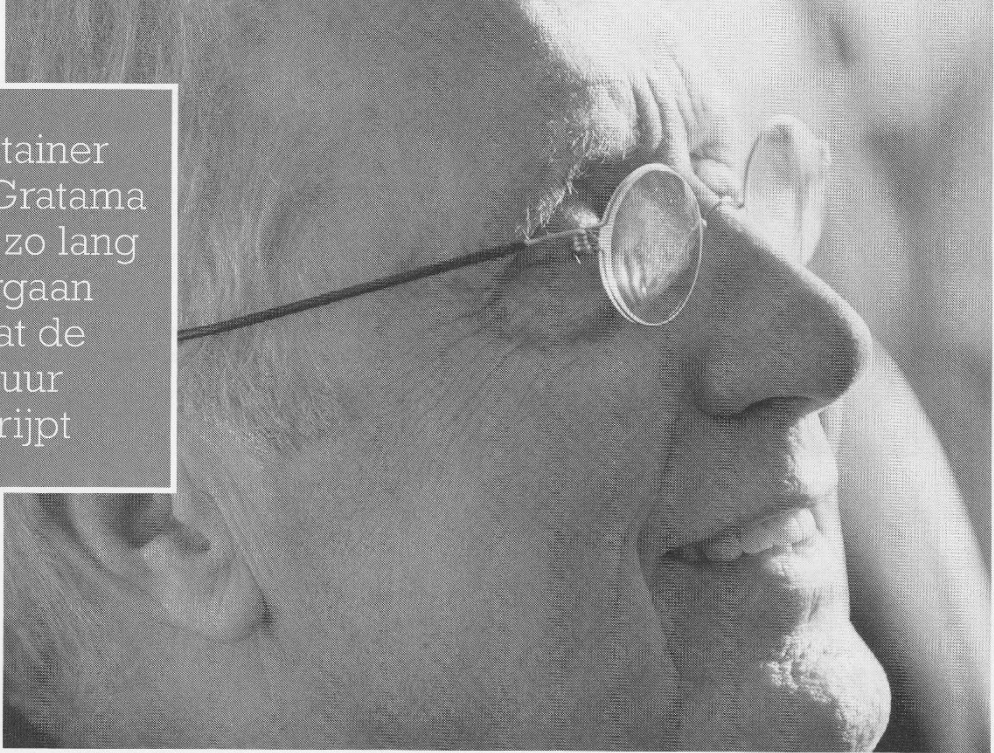

Entertainer
Rients Gratama
wil net zo lang
doorgaan
totdat de
natuur
ingrijpt

‘Mijn laatste voorstelling mag eindigen met een zacht geklap of met een doodse stilte’

Een fenomeen in Friesland en zeker geen onbekende in de rest van het land. Dat is Rients Gratama, inmiddels 69 jaar en still going strong. Hij speelde in musicals, films en televisieseries, vormde samen met Gerard Cox een komisch duo en schreef teksten voor onder meer Joke Bruys en Robert Paul. Daarnaast is hij al vele jaren docent aan de Kleinkunstacademie in Amsterdam.

‘Friestalig cabaret in de sfeer van Hans Teeuwen, dus snoeihard met veel kut, lul en neuken, lijkt mij onbegonnen werk . . .’

Een ontmoeting met een entertainer, die geen zin heeft ‘om na een rijk en avontuurlijk leven te gaan keutelen’.

In het laatste jaar van de twintigste eeuw verruilde Rients Gratama het Gelderse Elburg voor het Friese Akkrum. ‘*Us Rients*’ (‘onze Rients’), zoals hij door veel Friezen wordt genoemd, keerde terug naar ‘het land van herkomst’. Dat Gratama in Friesland nog altijd een fenomeen is, ook na 44 jaar op de planken, bewijzen de volle zalen tijdens zijn jongste theatershow *Te land, Ter zee en in Tersoal*. De zestig voorstellingen in de provincie zijn vrijwel allemaal uitverkocht. Van De Harmonie in Leeuwarden en De Lawei in Drachten tot en met culturele centra en dorpshuizen op het platteland. ‘Het verwondert mij dat de Friezen nog steeds niet zoiets hebben van: nu hebben we het wel gezien Rients, het was leuk

maar hou er nou eens mee op . . . Je kunt ook zeggen dat mijn programma's gewoon goed zijn. Ze zijn in elk geval niet saai. Het is natuurlijk wel steeds variëren op hetzelfde thema. Het gaat altijd over de Friezen, hun taal en hun provincie. Er is blijkbaar behoefte aan iemand die eens in de zoveel tijd het wel en wee van Friesland op zijn kop zet en aan het eind van de voorstelling de zaak weer recht trekt. Vooral mensen tussen de vijftig en tachtig jaar vinden dat leuk. Dat is mijn publiek. Mijn theatershows spreken jongeren nauwelijks aan. In de eerste plaats vinden ze de Friese taal niet zo aantrekkelijk. Ik merk dat bijvoorbeeld als ik hier in de trein zit. Dan hoor je de meeste jongeren Nederlands praten. En verder gaan ze natuurlijk niet naar een entertainer waar hun ouders en grootouders ook naar toe gaan. Jongeren gaan naar een Hans Teeuwen of een Sanne Wallis de Vries. Dat zijn mensen die passen bij hun beleving van de dingen. Het leuke van het optreden in dorpen is dat daar nog wel jong en oud in de zaal zit. Dat heeft te maken met het aanbod. Een culturele stichting organiseert een winterprogramma en daar gaat de hele familie naar toe.'

Friese humor?

Bestaat er volgens Gratama zoiets als Friese humor? En wat is in zijn optiek

eigenlijk humor? 'Humor is zowel de wond als de pleister', klinkt het. 'Als cabaretier moet je niet op het podium gaan staan met een soort zekerheid van beton. Daar kan het publiek niets mee. Ontboezemingen over hoe onhandig wij ons door dit leven worstelen, dat schept een band. Je moet veel flair combineren met een bepaald soort kwetsbaarheid. Mensen moeten in je kunnen kruipen. Verder is het belangrijk om bepaalde voorvallen en gedachten heel sterk te vergroten. Door die vergroting wordt de werkelijkheid plotseling komisch en kun je om jezelf lachen. Daar gaat een zekere troost van uit. Ik denk dat Friezen wel een eigen soort humor hebben. Het is een beetje onderkoelde humor, de ontkennende bevestiging. Als de kop bijna van de romp is gescheiden, dan zou een Fries kunnen zeggen ik ben net *nofflik* . . . ik voel me niet zo lekker. Maar misschien is het helemaal niet typisch Fries en hebben de Groningers dat ook. Ik zie wel een groot verschil tussen provinciale humor en grootstedelijke humor. In de Randstad is de meeste humor gebaseerd op elkaar de vliegen afvangen, de leukste willen zijn. Humor in de provincie is wat beschouwender, een vleugje weemoed en een sprankje hoop.'

Friesland en de grote boze wereld is een klassiek thema in de Friese humor, stelt hij. 'Dat thema komt voort uit het besef

dat heel Nederland ooit Friesland was. Ergens in de geschiedenis zijn de rollen omgedraaid en werd Friesland de achtertuin van Holland. Het is een dankbaar thema. Zo heb ik wel eens gezegd: laten we met z'n allen bij de Afsluitdijk gaan staan en al die Hollanders die ook maar één poot op Fries grondgebied zetten verschrikkelijk op hun donder geven. Die lui denken zeker dat Friesland een folkloristisch reservaat is. Straks gaan ze ons nog over de bol aaien, zo van: dit is wel een mooi exemplaar, kijk eens, hij heeft zijn eigen tanden nog . . . Dit is humor die appelleert aan een zekere betrokkenheid bij de provincie. Ik vraag mij wel eens af hoe lang deze formule nog werkt. Niet alleen omdat de jongeren van nu veel minder affiniteit met de Friese taal hebben dan de jongeren van pakweg drie, vier decennia geleden, maar ook omdat het genoemde thema de mensen gewoon minder aanspreekt dan vroeger.'

De lijn van Gratama

Een cabaretier of entertainer die de lijn van Gratama kan voortzetten is in Friesland niet aanwezig. 'Er is hier sowieso weinig cabaret. In het hele land zijn jonge cabaretiers actief, maar in Friesland zie je ze nauwelijks. Wanneer je Friestalige shows wilt maken, dan moet je goed beseffen dat je kiest voor een kleine markt. Je

'Het verwondert mij dat de Friezen nog steeds niet zoiets hebben van: nu hebben we het wel gezien Rients, het was leuk maar hou er nou eens mee op . . . Je kunt ook zeggen dat mijn programma's gewoon goed zijn.'

Sinds 1957

Gratama begon zijn carrière in 1957 bij het Selskip Tetman en Jarich de Vries, destijds een grote naam in Friesland. Zes jaar later richt hij zijn eigen gezelschap op, waarvan onder meer Cor Hoekstra - die later naam zou maken als de cartoonist CORK - deel uitmaakte.

In 1967 komt de eerste plaat van de Friese cabaretier op de markt. Het is een elpee met Nederlandse liedjes. De platenmaatschappij is zo enthousiast dat men een exemplaar naar Wim Sonneveld stuurt. Sonneveld, eveneens enthousiast, nodigt Gratama uit voor een ontmoeting in het Kurhaus in Scheveningen. Die ontmoeting resulteert enige tijd later in de landelijke doorbraak van de Fries. Vingertjes in de pap is de titel van zijn eerste nationale theaterprogramma.

Naast zijn Friestalige programma's speelde Gratama in musicals, waaronder Fien met Jasperina de Jong, Mata Hari - waarvoor hij tevens alle liedjes schreef - en Heerlijk duurt het langst. 'Als je honderdtachtig avonden voor grote bakken hebt gestaan als Carré en het Turfschip in Breda, dan is het fantastisch om daarna weer eens in het

dorpshuis van Wommels of Oosterwierum te spelen. Dat is echt een warme deken. Na de anonimiteit van de grote wereld volgt de intimiteit van de kleine wereld.'

Verder schreef hij teksten voor anderen, onder meer voor Joke Bruys en Robert Paul, en was hij als filmacteur actief. Zo speelde hij recentelijk de rol van vader Bokma de Boer in Nynke, een film van Pieter Verhoeff over het leven van Nynke van Hichtum, echtgenote van Pieter Jelles Troelstra en schrijfster van het befaamde kinderboek Afke's Tiental. Riens Gratama speelde ook in televisieseries. De laatste jaren is hij regelmatig te zien in de KRO-serie Toen was geluk heel gewoon. Samen met Gerard Cox ('Ik heb niet veel echte vrienden in dit vak, maar Gerard is een maatje') maakte hij twee theateervoorstellingen: De grijze plaag en Beperkte dijkbewaking.

'Wat Gerard en ik deden, was geen cabaret. Het was puur amusement.' Voor de Nederlanders (inclusief de Friezen) 'in den vreemde' speelde hij onder meer in Noord-Amerika, in Afrika en in de Golfstaten.

praat over vierhonderdduizend mensen. Een deel daarvan kun je bereiken. Friestalig cabaret in de sfeer van Hans Teeuwen, snoeihard en met veel kut, lul en neuken, lijkt mij onbegonnen werk. Dat betekent namelijk dat je je richt op een heel klein percentage van een toch al kleine doelgroep. Het zullen dan vooral jongeren en wat dertigers en veertigers zijn die naar je voorstellingen komen. Te weinig vrees ik om de schoorsteen te laten roken. Ik ben nooit grof geweest. Wel brutaal, maar dat is wat anders. Die milde vorm, hier een prikje, daar een aai over de bol, spreekt een vrij groot provinciaal publiek aan.

Als Hollandse cabaretier kun je je meer permitteren. Dat heeft onder meer te maken met de frequentie waarmee je speelt. Je pakt gemiddeld honderdvijftig voorstellingen per jaar. Verder speel je in alle hoeken van het land voor een tamelijk anoniem publiek. Die mensen ken je niet en je hebt er ook geen echte binding mee. Als je in Friesland vijftig voorstellingen kunt geven, dan is dat al heel mooi.

Wanneer ik zou kiezen voor de botte bijl, dan zou ik mijn markt verspelen. Los van deze economische overweging, heb ik er helemaal geen zin in om mensen te schockeren. Dat is niet mijn stijl.'

Van de nieuwe generatie cabaretiers en

artiesten heeft Gratama als docent aan de Amsterdamse Kleinkunstacademie er aardig wat in de klas gehad. Voorbeelden zijn de genoemde Hans Teeuwen, Acda en de Munnik en De Vliegende Panters.

'Ik vind het leuk dat ze succes hebben en ze moeten alle ruimte krijgen om te doen wat ze willen, maar op cabaretgebied heb ik niet zo veel met de nieuwe lichting. Ik kom uit een tijd dat theater best een beetje politiek en maatschappelijk geëngageerd mocht zijn, maar dat het toch ook amusementswaarde en charme moest hebben. Noem het maar de beleving van het theater. En dan kom je automatisch op mensen als Sonneveld en Toon Hermans. Theater mag ook gewoon mooi zijn, dat vergeten die jonge gasten wel eens. Dat het een beetje troost geeft en ontroert. Dat een voorstelling een soort saamhorigheid creëert bij de mensen in de zaal. Dat mis ik wel eens bij de nieuwe generatie.'

Ha, die Gratama

Hij voelt zich geen ambassadeur van de Friese cultuur. 'Ik ben geen boodschapper. Ik probeer de mensen een leuke avond te bezorgen. Ik breng amusement. Toevallig doe ik dat in de Friese taal. Niets meer, 'niets minder. Mensen moeten je natuurlijk

wel herkennen. Als ik op straat loop en niemand zou me herkennen, dan klopt er iets niet. Links en rechts moeten ze ha, die Gratama roepen. Dat hoort bij mijn vak. Maar een symboolfunctie vind ik veel te zwaar en te serieus. Waar ik niets mee kan is de opmerking wat knap dat je die lappen tekst nog steeds in je hoofd krijgt. Dat heeft niets te maken met goed of slecht. Het is een waardeoordeel dat is gebaseerd op de vermeende relatie tussen leeftijd en verstandelijke vermogens.'

Is hij iemand, die als bijvoorbeeld de Britse humorist Tommy Cooper in het harnas wil sterven? 'Liever niet. Maar dat je op je hoogtepunt moet stoppen, zeg maar als alles nog enigszins redelijk functioneert, vind ik grote onzin. Zo lang ik de energie heb ga ik door, maar ik ga mijn leefstijl niet aanpassen. Er zijn tegenwoordig een hoop ouwe mensen die dagelijks in zo'n lullig pakje in de bossen lopen te sjouwen, te joggen. Ik vraag mij dan wel eens af wat ze verder nog om handen hebben. Is dat rennen of fietsen het enige dat je nog bezighoudt? Ik heb geen zin om na een rijk en avontuurlijk leven zo te gaan keutelen. Ik wil belangstelling voor het leven houden. Een goed boek, een mooi stukje muziek. Alleen maar fietsen en wandelen is niets voor mij. Zo lang de natuur niet ingrijpt wil ik helder blijven. En daar hoort ook bij dat je doorgaat met je vak, dat je nieuwe dingen onderneemt. Ook bij wijze van test: kan ik het nog, vinden de mensen het nog leuk? Uiteraard loop ik op deze manier het risico dat het publiek op een zeker moment zegt: zou je er niet mee stoppen, het is de hoogste tijd. Je zoekt struikelend je weg in het leven. Waarom mag je dan ook niet, in de winter van je bestaan, struikelend de weg weer kwijtraken... Ik vind dat heel legitiem. Waarom moet je met opgeheven hoofd van het podium verdwijnen? Flauwekul. Je maakt dan een soort standbeeld van jezelf. Een artiest op leeftijd die struikelend zijn laatste voorstelling geeft, dat zou moeten kunnen in het theater. Ik heb in mijn leven al zoveel applaus gehad en mijn laatste voorstelling mag best met een zacht geklap eindigen. Of met een doodse stilte.'

Henk Dilling ➡

Jaap Schaaf ⚙